

SUVREMENI KRŠĆANIN U VIZIJI TEILHARDA DE CHARDINA

I DIO

O KOME JE RIJEČ?

Riječ je o čovjeku, svećeniku čije djelo predstavlja »kamen smutnje« za vjernike i nevjernike. Za vjernike, jer Chardinova misao kao da neprekidno ide po samome rubu između kršćanskog teizma s jedne te panteizma i materijalizma s druge strane, povezujući sve pojavne oblike duha i materije s Bogom kao »autonomnim centrom svih centara« (tj. strukturiranih oblika pojavljivanja stvari u svijetu) i s Kristom kao »Tačkom Omega« cjelokupne svemirske evolucije. — Za nevjernike, jer kod toga »teškog« prirodnjaka i ekstremnog evolucioniste — upravo »evolucija« i »Priroda« vode Bogu, umjesto da Boga čine nepotrebnim surogatom tumačenja svijeta i zakonitosti u njemu.

Teilhard de Chardin je »kamen smutnje«, ali po svojoj prilici i »kamen temeljac« nečega novog, jer učenjem o »konvergirajućem Svemiru« spaja u jedno Krista, Darwina i Marxa. U Chardinovu »konvergirajućem Svemiru« — Bog Isusa Krista kao »Sveopći Centar unifikacije« prema sebi upravlja cjelokupni tok Darwinove evolucije i Marxova oblikovanja »hiperpersonalnoga« — preko onog kolektivnoga.

Govor je o izvanrednom stručnjaku na području geologije, paleontologije i antropologije, o istraživaču koji je u najintenzivnijem znanstvenom radu proveo život radeći u Francuskoj, Kini, Mongoliji, Japanu, Indiji, Burmi, Javi, Somaliji, Americi.

Riječ je o prirodoslovcu koji je ujedno vizionar, pjesnik, filozof i teolog (pa makar to i ne htio biti), — redom područja gdje je teško govoriti istoznačnim rječnikom. Zbog toga neki ga i nazvaše »kvijetistom«, »poganskim monistom«, »heretikom«, »čovjekom bez vjere«; drugi opet

»hiperkatolikom«, »hiperortodoksnim«, »čovjekom koji predstavlja pravovjernost budućnosti«, — obnoviteljem tomističkog hilemorfizma (Carles), učenjakom koji je znanstvenom obradom evolutivnog finaliteta u prirodi postavio fenomenološku bazu Tomine »quinta via« (Duquesne).

Radi se o učenjaku koji se odriče oslovljavanja nazivom »filozof«, »teolog«, ali koji je u filozofiju prirode, u filozofiju religije i u teologiju unio čitavu masu pojmova sa specifičnim značenjem: kozmogeneza, biogeneza, antropogeneza, kristogeneza; radijalna energija, tangencijalna energija, radijalna jezgra, Tačka Omega, kompleksnost-osvješćivanje, tapkanje evolucije — dirigirani slučaj, unutarnji lik i vanjski lik Materije, kozmička tvar; stvarateljska transformacija, dirigirana aditivnost, emergencija, centrirane i konvergentne cjeline pojavnosti, »kritična tačka« prijelaza u sveopćoj evoluciji; »misteriozna Pleroma«, gdje ono supstancijalno Jedno i ono stvoreno Mnoštvo bivaju opet sjedinjeni bez pomiješanosti »in Christo Jesu«, — itd.

Govor je o mistiku, koji je na svakom mjestu, u svakoj situaciji doživljavao Boga, — o isusovcu koji je s najvećim zanosom nastojao sve pojave u svijetu »kristificirati«, doista — na svoj način, ali ipak ostavši do smrti vjeran isusovačkoj družbi, pokoran volji starješina i poslušan prema auktoritetu Crkve.

Njegova djela, koja se izdaju poslije njegove smrti pod patronatom mnogih najvažnijih predstavnika suvremene znanosti, uzvitala su u zadnjih desetak godina toliko prašinu u problematici naziranja na svijet da se sam Sveti Oficij god. 1962. osjetio ponukanim intervenirati jednim »Monitum« — opomenom na račun »dvosmislenosti«, »zabluda«, »opasnosti« koje su sadržane u Chardinovim djelima. — Situacija se, međutim, pomalo mijenja. Pokonciljska atmosfera u Crkvi čini se da je »chardinovska«, barem po osnovnoj težnji »ekumenizma«, »dijalogiziranja«, posvećivanja ljudskih napora, »kristificiranja« same materije. Zauzimajući kritični stav prema Chardinovu učenju, direktor personalističkog časopisa »Esprit« Jean-Marie Domenach u tome smislu piše:

»Mi živimo u religioznom podneblju koje je po teilhardizmu već promijenjeno. Bez njega, enciklika Mater et Magistra (s riječi 'socijalizacija', uzetom od Teilharda), poruka Koncila svijetu — ne bi imale isti sadržaj ni isti odjek«¹).

Ne smijemo se čuditi spomenutim nesporazumima oko Chardina. Rađanje nove misli, nove koncepcije uvijek je praćeno sličnim oblicima časovite dezorijentacije. Golemi raspon intuicije genija teško je obuhvatiti uobičajenim razumskim kategorijama. — U atmosferi fideistički i supernaturalistički obojenog augustinizma, isto tako teško kao i chardinizam, probijalo se, u svoje doba, intelektualističko i ponaravljeno učenje Tome Akvinskog.

Govor je o jednome kršćanskom humanisti, koji se uvijek osjeća sjedinjen s Kristom, — u »Božanskoj sredini« (naslov Chardinova djela »Le Milieu Divin«), — koji ima najveće poštovanje prema »Ljudskoj

¹ Čas. »Esprit«, mars 1963. nr. 3, str. 339.

pojavi« (naslov djela »Le phénomène humain«), prema slobodnoj osobnosti ljudi od kojih će kršćanstvo — preko isijavanja dobrote — stvoriti zajednicu Bratstva. To je kršćanski humanista koji svom dušom vjeruje u kristolocentričnu budućnost čovjeka (djelo »L'avenir de l'Homme«), koji čovječjoj osobnosti dodjeljuje centralno mjesto u Svemiru (djelo »La place de l'Homme dans la nature«), — humanista čije cjelokupno biće pulsira prema posvećivanju ljudskih napora, prema traženju Boga u dinamizmu akcije, prema kristificiranju »ljudske energije« (djelo »L'énergie humaine«).

Chardin je sintetičar neobične idejne širine. Na originalan način on pomiruje u neobičnim sintezama: vjeru i znanost, kreacionizam i evolucionizam, narav i nadnarav, materiju i duh, providnost Božju i postojanje zla u svijetu, spiritualizam i materijalizam, socijalizam i individualistički personalizam, Krista — osobnog Bogočovjeka i Krista — personifikaciju Svemira; jednom riječi — Boga i Svemir u svim njegovim pojavnim oblicima. — Zbog ovakve neobične idejne širine Chardinovih sinteza u svjetskoj štampi napisano je o Chardinu tisuće članaka i stotinjak opsežnih i posve raznorodnih djela.

Među ostalim djelima koja su napisana o Chardinu spominjemo sljedeća:

- Cuénot, Pierre Teilhard de Chardin: Les grandes étapes de son évolution, Plon 1958; pisano s gledišta biografskog i bibliografskog.
- H. de Lubac, La pensée religieuse de P. Teilhard de Chardin, Aubier 1962; pisano s gledišta teološkog.
- Mgr Bruno de Solages, Teilhard de Chardin: Témoignage et étude sur le développement de sa pensée; pisano s gledišta filozofskog.
- C. Tresmontant, Introduction à la pensée de Teilhard de Chardin, Le Seuil 1956.
- P. Chauchard, L'Être humain selon Teilhard de Chardin, Gabalda 1959.
- G. Crespy, La pensée théologique de Teilhard de Chardin, Ed. Univers. 1961.
- N. Wildiers, Teilhard de Chardin, Éd. Univers. 1961; preveo na hrvatski dr R. Römer, Đakovo 1966.
- M. Barthelemy-Maudaule, Bergson et Teilhard de Chardin, Le Seuil, 1963.
- P. Grenet, Teilhard de Chardin, un évolutionniste chrétien, Seghers 1961.

Konačno — još nešto najsažetije: Teilhard de Chardin je mislilac koji je zamijenio stari zapadnjački »humanizam ravnoteže« »humanizmom pokreta«, gdje je sve u aktivnoj i dinamičkoj službi razvijanja »kroz moga nez« u pravcu njezina dovršenja »in Christo Jesu«, i gdje u tome smislu »nikakva vrednota nema stalnosti« (cit. Wildiers).

Što, dakle, taj neobični kršćanin misli o liku suvremenog kršćanina?

SUVREMENI KRŠĆANIN U OKVIRIMA CHARDINOVA »HUMANIZMA POKRETA«

U svom djelu »Le Milieu Divin« — tipu čovjeka »panteista«, »neopoganina«, »neohumanista« suprotstavlja p. Teilhard tip kršćanina današnjice. Dok prvi »ljubi zemlju da u njoj uživa«, drugi — ne ljubeći je manje — ljubi je »zato da je učini čistijom i da iz nje same izvuče snagu te se od nje otkine«. Dok prvi »misli da se Čovjek divinizira zatvarajući se u sebe«, za drugoga je »vrhunac života smrt u sjedinjenju (s Bogom)«. Dok prvi vjeruje u osobno iščezavanje u »besvjesnosti«, drugi je nadahnjivam vjerom u »personalizaciju« svih stvari u Svemiru, posebno čovjeka, u mjeri kako sve te stvari, i čovjek — osobno, konvergiraju »u Kristu Isusu«.

Aktivni dinamizam kršćanskih kreposti

Zacrtni osnovni stav nadahnjuje kršćanina u njegovu praktičnom vladanju. Čestitost, vjera, ljubav, vjernost, blagost, ufanje — jesu glavne kreposti koje nas uvode u »Božansku sredinu« i koje nam omogućuju da se u toj sredini dalje razvijamo. Te kreposti moraju pratiti svaku našu, pa i najzemaljskiju, akciju. Savršeni simbol tih kreposti dan nam je u Djevici iz Nazareta. P. Teilhard govori:

»Bog je stvorio Djevicu Mariju, tj. On je učinio da se na zemlji pojavi Čistoća tako velika da se, u takvoj prozirnosti, koncentrira sami On do pojave Malog Djeteta . . . — I Crkva dodaje: 'Beata quae credidisti.' (Blažena, jer si vjerovala!)«,² — jer samo »u vjeri Čistoća pronalazi dovršenje svoje plodnosti«.³

Smisao redovničkog zvanja jest u idealnom prakticiranju spomenutih kreposti: » . . . u čistoći, siromaštvu, poslušnosti — posvetiti onu moć koja je zatvorena u ljubavi, u zlatu i u neovisnosti«.

Kršćanska ljubav, neshvatljiva za one koji je nisu okusili, ta ljubav »u krilu zajednice duša ostvaruje« ono što čistoća »izvršava u nutrini individuumu«. Nježna blagost — »prva među silama« karakterizira doista evanđeoskog čovjeka. (Takvom blagošću, u prvom redu, Chardin je osvajao duše za Krista po svoj zemlji). Konačno — zahvaljujući vjernosti, »ljubomornoj vjernosti« — prekaljenoj na vatri dokaza, Bog postaje za čovjeka »vječno Otkrivanje i vječno Rastenje« (ja potcrtao). Tako se događa ono:

»Što više mislimo da smo ga shvatili, to više On nam se otkriva drukčijim. Što više mislimo da ga držimo, tim više On nam izmiče, povlačeći nas u dubine Samoga sebe. Što se više Njemu približavamo, svim silama naravi i milosti, tim više raste jednim istim gibanjem — njegova privlačnost za naše moći i receptivnost naših moći za tu božansku privlačnost«.⁴

² Le Milieu Divin, str. 168.

³ Nav. mj.

⁴ Le Milieu Divin, str. 175.

Spomenute kreposti otvaraju nove horizonte, oblikuju Osjećaj Sveopćega. Takav osjećaj nedostaje onima »koji ne znaju ljubiti dalje od jednoga kraja«. Za razvijanje takvog osjećaja Chardin se posebno moli Bogu. On se obraća »Srcu Isusovu« da ga ispuni »Vatrom« — energijom »sposobnom da proдре u sve« stvari u svijetu, i preko stvari u svijetu da dođe »prije ko, s druge strane«. Chardin ne želi »propustiti nijednu prigodu da eksperimentira i istražuje«, ali to što on traži preko ekspedicija i istraživanja svake vrste, ono bitno što on traži jest izlaz iz van prostora i vremena, migracija prema »drugoj sferi«. Chardinova temeljna dispozicija jest ova: »Smiono i sinovski treba ići uvijek naprijed. Ako mi idemo, vode će nas nositi prema Gospodinu.«

Nadahnut Osjećajem Sveopćega, kršćanin mora surađivati u svim ljudskim naporima. Kršćanin ne smije, na osnovu krivo shvaćene askeze, u sebi uzgajati dispoziciju da na zemaljske poslove gleda kao na nešto što sprečava duhovni život. Kršćanin mora sa svim mogućim žarom nastojati oko »posvećivanja ljudskih napora i humanizacije kršćanskog nastojanja«. ⁵ On mora svom dušom biti za stvaralački rad i na materijalnom području, u duhu Pavlova »Plus et ego« (Još više ja!):

»Plus et ego... — Ne sumnjajmo o tome. U ovom vremenu, kad se — opravdano — u čovječanstvu razbuđuje... svijest njegove snage i njegovih mogućnosti, jedna je od prvih apologetskih dužnosti kršćanina to da pokaže, logikom svojih religioznih pogleda i još više logikom svog djelovanja — da inkarnirani Bog nije došao da u nama umanjí veličanstvenu odgovornost ni sjajnu ambiciju da se be učini mo nama samima. Još jedanput: „Non minuit, sed sa cravit“ (Nije smanjio, nego je posvetio). Ne! — Kršćanstvo nije, kako ga prikazuju ili kako se ono kadgod praktikira, nekakav nadodani teret prakse i obligacija, određen za to da još... poveća ionako već teški teret ili umnoži ionako već paralizirajuće sponе socijalnog života. Ono (kršćanstvo) jest uistinu — jedna moćna duša koja daje značenje, privlačnost i novu lakoću onome što mi već radimo. Ono nas usmjeruje — to je tačno — prema nepredviđenim vrhuncima«, ⁶ — prema Kristu kao »Tački Omega« svih naših djela i svih svemirskih zbivanja — po riječi sv. Pavla: »Nemo sibi vivit, aut sibi moritur... Sive vivimus, sive morimur, Christi sumus« (Nitko za sebe ne živi, niti za sebe umire... Bilo da živimo, ili umiremo, mi smo Kristovi!). Stoga:

»Snagom povezanosti između onoga Materija — Duh — Krist, što god činili — mi privodimo Bogu djelić bitka koji On želi. Svakim svojim djelom mi surađujemo, atomski ali realno, na izgradnji Plerome, tj. na tom da se Kristu doprinese malko dovršenja«. ⁷ — I tako »Bog je, na neki način, na kraju moga pera, mog pijuka, mog kista, moje igle, — mog srca, moje misli«. ⁸ — »Mi ponavljamo: sna-

⁵ Le Milieu Divin, str. 55 — 62.

⁶ Le Milieu Divin, str. 62.

⁷ Le Milieu Divin, str. 50.

⁸ Le Milieu Divin, str. 54.

gom stvaranja, i još više snagom Inkarnacije, ništa — ovamo dolje — nije profano onome koji zna vidjeti.⁹

Za oca Teilharda »Materija« preko jezgre »Duha«, što ga ona u svim svojim pojavnim oblicima u sebi nosi, konvergira prema slavnom završetku svega u Bogu. I samo zlo na taj način prestaje biti »Zlom«, ono je u službi »Života« u njegovoj evolutivnoj cjelini, zahtjev »tapkanja« evolucije kao »dirigiranog slučaja«, zahtjev »igre velikih brojeva u krugu Mnštva koje se organizira«,¹⁰ nadomještajući jedne individuume drugima, uvijek »slijedeći isti filum«. ¹¹ Tu je npr. »smrt — bitni kotač mehanizma i uspona Života«,¹² Života, koji — proizašao iz Boga — prema Bogu nezaostavljuje teče.

Samoj evoluciji Života, u sva tri konvergirajuća smjera — »Materija-Duh-Krist«, baš kršćanstvo preko sveobuhvatne »čistoće«, blagotvorne »vjere« i Bogom nadahnute »vjernosti« u akciji ima danas pridonijeti maksimum dinamičnosti. Baš u vezi s tim p. Teilhard »se tužio na »užasnu inerciju« značajnog dijela kršćanskog mišljenja, na »zatvorenu i plahu atmosferu« u koju se ono zatvorilo — držanjem tako malo usklađenim s Evandeljem, na rad teologa što ga on smatra odviše apstraktnim — u sferi »gdje više ne prodiru aspiracije ni sok Zemlje«, na sve ono što sprečava vjernike da se pokažu još integralnije »katoličkima«, na sve to što čini da se kršćanstvo izvana pokazuje kao »zatvorena i konstituirana cjelina«, na način »sistema«, radije nego kao »osovina napretka i asimilacije« — kakvim bi ga on (Chardin) želio« (piše H. de Lubac).

Današnji kršćanin mora biti apologeta na jedan poseban način: svestranom »čistoćom« namjera i djelovanja, neiscrpnom širinom nadahnuća »vjere«, neugasivom »vjernošću« koju ljubav prema Bogu raspiruje u odnosu na ljude i sve stvari u svijetu, — svim time kršćanin ima trajno nastojati da se sruši »barijera« koja se, ima četiri stoljeća, nije prestala dizati između Razuma i Vjere« (cit. de Lubac). Kršćanin ima pokazati ljudima našeg vremena to da oni — za ulazak u veliku kršćansku kuću ne trebaju »ostaviti pred vratima sve ono najdragocjenije i najdalekosežnije što su postigli skrajnjim naporima ljudske misli«. P. Teilhard zna dobro da će Križ uvijek biti »signum cui contradicetur« (znak protivljenja), ali on nastoji da Križ »ne postane znak krivog protivljenja« (G. Crespy). Stoga Chardin zaklinje kršćane da nikada ne bi dali »utisak da se boje onoga što može obnoviti i povećati naše ideje o Čovjeku i o Svemiru«.

Diviniziranje materije

Kršćanin mora nastupati u funkciji diviniziranja svijeta u Isusu Kristu. Stoga, ništa u svijetu njemu ne smije biti strano i tuđe. Kršćanstvo se mora zamisliti nad činjenicom da je »okolo nas, »naravni« progres kojim se hrani zdravlje svakoga novog vijeka odviše često prepušten djeci ovoga svijeta,

⁹ Le Milieu Divin, str. 56.

¹⁰ Le Phénomène Humain, str. 346.

¹¹ Nav. mj.

¹² Nav. mj.

tj. agnosticima i bezbošćima.¹³ Kršćanin se mora »s Bogom boriti protiv Zla« u svim njegovim oblicima, znajući »da se konačna pobjeda Dobra nad Zlom može izvršiti samo u totalnoj organizaciji Svijeta«. ¹⁴ U tom nastojanju oko »totalne organizacije Svijeta« po prevladavanju svih oblika Zla »mi smo slični vojnicima koji padaju u toku juriša iz kojega će proizaći Mir«. ¹⁵ Providnost za svoje vjernike obraća Zlo u Dobro, pa je za svakog pravog kršćanina — kao onog za sv. Augustina — i sami grijeh »felix culpa«, i sami bol »felix dolor« (sretan bol).

Uz sve stvari u svijetu kršćanin mora biti maksimalno povezan i u isti mah ostati ravnodušan prema njima — u »istinskoj resignaciji«, ¹⁶ tj. u »pokornosti volji Božjoj u aktivnom smislu«, ¹⁷ naime u aktivnom zalaganju »sve do kraja svojih snaga« za ono što je »bolje«, »Bolje — shvaćeno prema normalnom ljudskom poimanju«. ¹⁸ Kršćanin mora »strastveno surađivati u Naporu ljudskom«; slijedeći svoj Ideal — u mučnom radu on se mora iscrpsti u nastojanju oko »pobjede nad uskim i lijenim egoizmom«; on mora nježno ljubiti, paralelno onim »puninama« Života, njegove »praznine«, tj. Providnošću pripuštene promašaje u životu. ¹⁹ Na taj način bivaju dovedene u harmoniju unutarnja ravnodušnost i intenzivna suradnja u ljudskim naporima izvršavanim u najrazličitijim zvanjima. Chardin o tome kaže:

»Svi ti stavovi proizlaze iz jedne iste unutarnje orijentacije, iz jednog istog zakona koji kombinira dvostruko gibanje — naravne personalizacije Čovjeka i njegove nadnaravne depersonalizacije u Kristu. ²⁰ Kršćanin mora uvijek imati na pameti to da je Krist od materije učinio »svetu materiju«, ²¹ te da je odredio da ona u svim svojim oblicima za nas bude »božanska sredina«, bez prestanka intenzificirana po aktivnoj ljubavi kao »principu i učinku svake duhovne povezanosti«. ²² Kršćanin se ni u čemu ne treba bojati progresa u osvajanju materije, u otkrivanju onoga što nam ona može dati:

»Zašto nerazborito umnažati proročanstva i zabrane: 'Ne idite... ne pokušavajte... sve je poznato: Zemlja je prazna i stara: više ništa tu nemamo pronaći...' — Sve pokušati za Krista! Svemu se nadati za Krista! 'Nihil intentatum'! Eto, baš protivno, istinskoga kršćanskog stava. Divinizirati ne znači srušiti, nego nastaviti sa stvaranjem (surcréer)...«. ²³

Stoga, poziva pater Teilhard:

»Digni glavu, Jeruzalime! — Pogledaj bezbrojno mnoštvo onih koji grade i onih koji istražuju. U laboratorijima, u studijima, u pusti-

¹³ Le Milieu Divin, str. 58.

¹⁴ Le Milieu Divin, str. 88.

¹⁵ Le Milieu Divin, str. 89.

¹⁶ Le Milieu Divin, str. 96.

¹⁷ Le Milieu Divin, str. 97.

¹⁸ Le Milieu Divin, str. 100.

¹⁹ Le Milieu Divin, str. 101.

²⁰ Le Milieu Divin, str. 102.

²¹ Le Milieu Divin, str. 121.

²² Le Milieu Divin, str. 183.

²³ Le Milieu Divin, str. 201.

njama, u tvornicama, u golemoj društvenoj talionici, — vidiš li ih ti, sve te ljude koji se pate? ... E, pa dobro, — sve to što po njima fermentira: u umjetnosti, znanosti, mišljenju — sve je to za tebe. — Hajdemo, otvori svoje ruke, svoje srce, i primi — kao tvoj Gospodin Isus— struju, poplavu ljudskog soka. Primi ga, taj sok, — jer, bez njegova krštenja, ti ćeš uginuti bez želje, kao cvijet bez vode; i spasi ga, jer, bez tvoga sunca, on će se ludo razasuti u sterilnim stamblikama». ²⁴

Pasionirana indiferentnost

U svim oblicima djelovanja fizičkog i umnog kršćanin mora biti u dispoziciji, nazovimo je tako, pasionirane indiferentnosti, tj. u dispoziciji najozbiljnije aktivne »privezanosti« uz rad i istovremene unutarnje »ravnodušnosti« prema pojedinačnim stvarima — zbog razvijanja sjedinjenosti s Bogom. »Razvijajte se najprije, kaže kršćanstvo kršćaninu. Ta prva faza kršćanskog savršenstva općenito nije razrađena (mis od evidence) u djelima o duhovnom životu«; riječ »najprije« ovdje se odnosi na onaj prioritet »naravi« — naravnoga, više negoli na vremenski prioritet. Drugim riječima: treba najprije oplemeniti, usavršavati, pridonositi razvoju »prirode« pod najraznovrsnijim njenim aspektima, i tek zatim vrijedi ono »kad budete posjedovali nešto, ostavite to i slijedite mene« ²⁵ — kako kaže Krist u Evanđelju. Bez onoga prvog »razvijajte se« ostajemo praznih ruku gdje »nemo dat quod non habet« (nitko ne daje ono što nema!). — Kršćanstvo ne znači samo »predano trpjeti« nego i »raditi«; ono ne znači samo rješavanje problema »smrti« nego i problema »života«; ono ne znači samo »odricanje« nego i »posjedovanje«, — ne samo »smanjivanje« nego i »porast«, ne samo »statičnost« nego i dinamično »razvijanje«. Chardin kaže:

»Tako se u općem ritmu kršćanskog života međusobno ne isključuju razvoj i odricanje, privezanost i ravnodušnost. Naprotiv, oni se usklađuju kao, u radu naših pluća, udisanje i izdisanje zraka. To su dvije faze disanja duše, — ili, ako hoćete, dvije komponente zanosa po kojemu duša neprekidno staje na stvari zato da preko njih prijeđe«. ²⁶

Uz temeljnu dispoziciju pasionirane indiferentnosti za kršćanina materija nije tek »teret, lanac, bol, grijeh, opasnost za život«, nego je ona u isto vrijeme »fizičko veselje, zanosni dodir, muževni napor, veselje uzrasta. Ona je to što privlači, to što obnavlja, to što sjedinjuje, to što cvjeta«. ²⁷

Materiju ne smijemo gledati samo s njene »materijalne i karnalne strane«, nego također s njene »spiritualne strane«, tj. sa strane »naših novih napora oko progressa, istraživanja, osvajanja, 'divinizacije'...«. ²⁸

²⁴ Le Milieu Divin, str. 202.

²⁵ Le Milieu Divin, str. 106 — 110.

²⁶ Le Milieu Divin, str. 113.

²⁷ Le Milieu Divin, str. 122.

²⁸ Le Milieu Divin, str. 125.

Kod toga treba imati na pameti da je »granica između te dvije zone bitno relativna i pomična... Ono što sam jučer morao prihvatiti, danas možda to moram odbaciti. I obratno.«²⁹

»Čine koji bi bili teška nevjera za sv. Alojzija Gonzagu ili za sv. Antu — možda moram izvršiti upravo zato da se podignem na tragove tih svetaca... Svi mi imamo svoje Jakovljeve ljestve čije prečke sačinjava serija predmeta. Ne tražimo dakle to da se otkinemo od Svijeta prije vremena... Preko mnoštva pojedinaca i poziva, Duh Božji upliće se i djeluje na svim područjima... U svakom pojedinačnom životu granica se stalno pomiče prema gore, — (granica) između duhovne i karnalne materije. Isto tako, već prema tome kako se ono kristijanizira — Čovječanstvo mora osjećati sve manje i manje potrebu, nuždu, da se hrani izvjesnim zemaljskim hranama. Kontemplacija i čistoća moraju, tako, težiti za tim da legitimno zagospodare nad grozničavim radom i nad direktnim posjedovanjem. To je opća 'derivacija' materije prema duhu.«³⁰

Zbog svega toga osnovni stav kršćanina prema materiji ne smije biti samo ono »bježite«, nego i ovo:

»Materijo, koja miluješ i jačaš; Materijo, koja obogaćuješ i rušiš — pun pouzdanja u nebesko utjecanje koje je namirisalo i pročistilo tvoje vode, ja se prepuštam tvojim snažnim mlazovima. Snaga Kristova prošla je kroz tebe. Tvojim čarima privuci me, tvojim sokom hrani me. Tvojom otpornošću ojačaj me. Tvojim izvlačenjem oslobodi me. Po svojoj Cjelini, konačno, obožanstveni me.«³¹

Ovakvu kristocentričnu pasioniranu indiferentnost p. Teilhard u sebi je lično razvio do najvišeg stupnja: do smrti je ostao »primjeran redovnik i uvijek poslušan« (piše H. Breuil), prakticirajući u svim situacijama »ravnodušnost« koju sv. Ignacije traži od članova D. I. Do smrti je ostao pasionirano odan svome znanstvenom i svećeničkom poslu moleći »Našega Gospodina« da mu da snagu i onu »duboku radost koja se erpe u sigurnosti da se čini ono najbolje«. Kad je 1948. godine odlazio u Rim, rekao je svome superioru: »Idem tamo da rečem sve ono što imam u srcu, a ne — što imam na srcu: jer na srcu, eto, ja nemam ništa« (cit. H. de Lubac).

Smisao Križa i Mističnog tijela Kristova

Uz temeljnu dispoziciju pasionirane indiferentnosti smisao Križa postaje za kršćanina drukčiji nego se prečesto shvaća: Križ nije više »simbol žalosti, ograničavanja, potiskivanja«,³² kao da se Kraljevstvo Božje sastoji u stalnoj »protuteži i protustruji prema ljudskim energijama i težnjama«. ³³

²⁹ Le Milieu Divin, str. 125.

³⁰ Le Milieu Divin, str. 125 — 128.

³¹ Le Milieu Divin, str. 128 — 129.

³² Le Milieu Divin, str. 115.

³³ Le Milieu Divin, str. 116.

Križ je sada »put koji se penje«, »putokaz... prema najvišoj spiritualizaciji preko najvećeg radnog napora«. ³⁴ Kraljevski put Križa — to je put naravnih ljudskih napora, ispravljan i produživan djelovanjem vrhunarnavnih komponenata. Chardin govori:

»Sve skupa: Isus, na svom križu, jest simbol i realnost, zajedno, golemog stoljetnog rada koji, malo-pomalo, podiže stvoreni duh, da ga dovede u dubine Božanske sredine... Križ, dosljedno, nije nešto neljudsko, nego nešto nadljudsko... Za kršćanina, ne radi se o tome da nestane u sjeni, nego o tome da se uspinje u svjetlu Križa«. ³⁵

U okvirima svog shvaćanja o Križu kao »putu koji se penje«, Chardin piše svojoj starijoj sestri Françoisi, koja je prije stupanja u redovnički stalež imala teške duševne borbe, ovako:

»Ti gledaš svoj križ obrnuto! Nije samo križ to što treba gledati, — gore je Isus Krist« (cit. de Lubac).

Kršćanin doista treba uvijek da razmišlja o Raspetome, ali njegova vjera mora biti toliko jaka da u »Raspetome« on u isto vrijeme gleda i »Uskrsnuloga« — sa svim implikacijama progresa što ih u nas i oko nas unosi takva vjera, vjera u uskrsnuloga Bogočovjeka: pobjednika smrti — kao simbola svega onoga što koči evolutivni elan duše, pobjednika svega onoga što koči intenzitet isijavanja »radikalne energije« — koja kao faktor Evolucije čini da se »unutarnji lik« materije, — ono »Dedans«, sve više približava »Tački Omega«, tj. dovršenju svega u Isusu Kristu, u Bogu kao »osobnom, autonomnom i vrhovnom Ognjištu«, u kojemu »sve ide gore kao prema ognjištu Imanencije, ali iz kojega također sve proizlazi kao iz vrhunca Transcendencije«. ³⁶

»Uskrsnuli« kao simbol progresa, kao temelj optimizma u našim akcijama, ujedno je — kao glavna pokretna snaga Mističnog tijela — razlogom za našu obligaciju djelovanja. Naša kršćanska dužnost jest »raditi u službi izgradnje Kristova tijela, sve dok svi ne stignemo do jedinstva vjere, do stanja dogotovljenog čovjeka, do isklesavanja zrelosti Kristove« (cit. Carles). »Za plahe ljude — Tijelo Kristovo slično je više društvenoj gomili negoli naravnom organizmu. Takvi duhovi opasno oslabljuju misao Pisma i čine je neshvatljivom i banalnom... Tijelo Kristovo mora biti odvažno, onako kako su ga vidjeli i ljubili sv. Ivan, sv. Pavao i Oci: ono formira jedan novi i naravni Svijet, jedan živi i pokretni Organizam u kojemu smo svi sjedinjeni, fizički, biološki« (cit. Carles).

Zbog svega toga, na obični ljudski posao kršćanin ne smije nikada gledati kao na nekakvo »duhovno zakrčivanje«. »Ništa nije profano, ovamo dolje, onome koji zna vidjeti. Sve je, naprotiv, posvećeno za onoga koji, u svakom stvorenju, razlikuje odabrani djelić bića podvrgnut atrakciji Krista da bude konsumiran. Priznajte, uz pomoć Božju, povezanost, dapače fizičku i naravnu, koja spaja vaš rad s izgradnjom Nebeskog Kraljevstva, pogledajte samo Nebo kako vam se smješka i privlači

³⁴ Le Milieu Divin, str. 116.

³⁵ Le Milieu Divin, str. 118—119.

³⁶ L'énergie humaine, str. 88.

vas preko vaših djela; i — iziđavši iz crkve u bućni grad — imat ćete osjećaj da samo nastavljate s uronjavanjem u Boga.³⁷

Uz optimizam, što ga nadahnjuje Krist kao »glava Mističnog tijela« i kao »Tačka Omega« kozmičkog razvoja, kršćanstvo ima dati svoj doprinos u evolutivnom oblikovanju kozmičke unifikacije: »hominizirajući« ljubav gdje god je to moguće, razvijajući onaj »smisao za ljudsko« (le sens humain) koji vodi k oblikovanju jedne »zajedničke duše« Čovječanstva, pomažući na svim poljima znanstveno istraživanje koje ostvaruje tu »zajedničku dušu«. — Tako će jedanput »Duh Otkrića apsorbirati svaku živu silu sadržanu u Duhu Rata.«³⁸

»Integralizam« umjesto »integrizma«

Cjelokupni program kršćanstva u današnjem času može se — po Chardinu — sažeti u dvije riječi: — »kristificirati Evoluciju« pod svim njenim mogućim aspektima. »Integrizmu« koji suzuje dogmu i kršćanski ideal suprotstavlja Ohardin »integralizam« koji — manje »jednostavan« i manje »komodan« — apelira »na totalitet izvora sadržanih u kršćanskoj istini, da bi se upravili prema Kraljevstvu Božjem svi 'potencijali' koji se svugdje oko nas u svijetu pokreću« (cit. de Lubac). Pod svjetlom kršćanstva — Svijet u svojoj cjelini dobiva »maksimum suvislosti za naš um, i maksimum interesantnosti za našu težnju akcije«. Na polju umskog istraživanja, na područjima djelovanja u najrazličitijim zvanjima — kršćanin ima trajno pokazivati da »uvijek stari i uvijek novi Krist nikada nije prestao biti 'prvi' u Čovječanstvu.«³⁹, budući da pod svim aspektima našeg bića »in eo vivimus, movemur et sumus« (u Njemu živimo, mičemo se i jesmo). Međutim, mi kršćani »prestali smo biti priljepčivi«; »religija Zemlje evo se oblikuje protiv religije Neba. To je temeljna situacija, — u svojoj težini, ali i u svojim nadama« (cit. de Lubac).

Pomanjkanje »humanizacije kršćanskog nastojanja« krivo je tome da smo »prestali biti priljepčivi«. U vjeri današnjeg kršćanina osjeća se pomanjkanje »ljudskoga solka«! — Nismo li malko zanemarili jedno od dva lica istine: ono ljudsko lice?! Kad kršćanstvo postane »mlako ljudski«, nije li ono također »mlako kršćanski« (cit. Cuénot)?! Čovjek je — dijete Božje, ali i — dijete Zemlje: usavršeni korisnik nadnaravne Milosti, ali i svestrani usavršavatelj naravnih dobara. »Religija ocijenjena kao inferiorna našem ljudskom idealu jest izgubljena religija« (cit. de Lubac), — izgubljena za »jedan čitavi narod duhovnih »patrida« što se upravo dramatično množe u naše doba. »Kršćanstvo — u mjeri kakoo prestaje... pokrivati sve ono Ljudsko na zemlji, gubi od snage ugriza svoje vitalnosti kao i cvijet svoje privlačnosti« (cit. de Lubac).

»Ono ljudsko i ono kršćansko kao da se više ne poklapaju. Evo raskola što Crkvi prijeti« — piše p. Teilhard (cit. Wildiers). Činjenica da

³⁷ Le Milieu Divin, str. 56 — 58.

³⁸ L'Energie humaine, str. 170—171.

³⁹ Le Milieu Divin, str. 18.

se kršćanstvo danas mnogima ne dopada ne leži u tome što je ono previsoko i preteško, nego u tome što se kršćanski ideal ne prikazuje ni dovoljno čisto ni dovoljno visoko; »obično se prikazuje kršćanska vjera usko, i naš se duh u tome guši« (cit. Wildiers). Suvremeni čovjek ne podnosi humanizam prošlih stoljeća, humanizam »dobro uređenog« svijeta i »harmoničnog čovjeka«; »nema više humanizma harmonije ljudskih sposobnosti, na njegovo mjesto dolazi humanizam pokreta« (cit. Wildiers), a ovakvo shvaćanje života još nije uzeto u kršćanski nazor na svijet. Stoga se u duhovnom životu samih kršćana opaža nelagodnost, koju bi svakako trebalo svladati da bi religiozni život ušćuvao svoju snagu i efikasnost.

»Humanizam pokreta« zahtijeva da se kršćanska nauka izloži u jeziku koji je razumljiv modernom čovjeku. Sv. Augustin propovijedao je Objavu jezikom platonizma, sv. Toma jezikom Aristotela. Danas teologija mora pronaći jezik, stil — koji bi bio razumljiv današnjem čovjeku, usklađen s evolucionističkom slikom o svijetu. — Chardin ne želi ovdje oštetiti katoličke dogme. On samo smatra da su one donesene u okvirima starije slike svijeta, te da treba izvršiti njihovo »premještanje u vid dimenzija kozmogeneze«; one su ionako formulirane »izrazima kozmosa, kao što su: stvaranje, duh, zlo, Bog (te istočni grijeh, križ, uskrsnuće, parusija, ljubav...)« (cit. Wildiers). Potrebno je premjestiti staro kršćanstvo »na jedan drugi kolosijek, u koji se mogu staviti ponajbolja nastojanja našega vremena« (isti). Potrebno je spojiti Boga i Svijet pod svima mogućim vidovima — oslonom na vjeru da je baš u kršćanskom Bogočovjeku Isusu Kristu dodirna tačka gdje se sastaju Bog i Svijet. Baš to! Bog i čovjek — gdje ništa nije izgubljeno ni od božanstva ni od čovječtva; Bog i Svemir — gdje ništa nije izgubljeno ni od Nadnaravi ni od Naravi. »Premještanje« sastoji se u spajanju Boga i Svijeta, u kojem se spajanju ništa od sadržaja tradicionalnog kršćanstva stvarno ne gubi!

»Premještanje na drugi kolosijek« sastoji se u tome da shvatimo religioznu vrednotu također ljudskog znoja na zemlji. Zemlja — za kršćanima doista je čekaonica pred vratima vječnosti, ali isto tako ima ona za njega — u oblastima pozitivnih znanosti, umjetnosti, tehnike, gospodarstva, politike, kućanstva — ulogu poslanja, zadatka i poziva. »Premještanje« sastoji se u svestranom spajanju kontemplacije o Nadnaravnom i akcije u Naravnom. To znači »pokristoviti Svemir« pod bezbrojnim aspektima ljudskih zvanja. »Da bismo stavili u kretanje sintezu vjere u Boga i vjere u Zemlju, što je naše pokoljenje očekuje, ne možemo ništa drugo i ništa bolje učiniti nego prikazati kozmičko lice i kozmičku ulogu dogmatski u Kristovoj osobi, — preko koje On postaje organski, kao počelo i upravljač, dušom Evolucije« (cit. Wildiers). Time proces Evolucije dobiva svoju unutrašnju dinamiku i orijentaciju: iz Krista kao principa Alfa ka Kristu kao Tački Omega sveopće Evolucije.

Na taj način Krist biva polazište, kruna i svrha naravnog i nadnaravnog poretka, takoreći — strukturalno, organski, a ne samo moralno

ili pravno povezan sa Svemirom. — Nije li time praktično zanijekana kršćanska dogma o Kristu iz Nazareta? — Nije, odgovara Chardin:

»Alko je On zaista Krist Omega koji drži Svemir u pokretu, to treba s druge strane reći da njegov konkretni kvasac, čovjek iz Nazareta, dobiva za naše iskustvo svu svoju težinu od Krista Omega, teoretski i povijesno« (Wildiers).

Drugim riječima: bez povijesnog Krista nema ni Mističnog tijela Kristova u evolutivnom sazrijevanju, koje se proteže od »vrhunaca Duha do u dubine materije« (usp. Wildiers).

U procesu integralistički shvaćenog evolutivnog sazrijevanja, Crkva je oruđe kojim se provodi kozmičko usavršavanje Krista, njegova pleromizacija (dovršenosť, punina). Stoga se Crkva i sama dalje razvija u političkim, socijalnim i kulturnim promjenama, ostajući u dnu svog bića božanska snaga koja skuplja rasuto čovječanstvo i diže ga u posljednje jedinstvo u Kristu. Tako Crkva u evoluciji predstavlja »glavno žarište međuljudskih odnosa u nadljubavi« i »središnju os sveopćeg stapanja i tačnog mjesta toplog susreta Svemira i Tačke Omega« (cit. Wildiers).

Po Chardinovu uvjerenju — ovakvu »integralističku«, tj. svestranu »humanizaciju kršćanskog nastojanja«, sposobna je provesti baš Rimski crkva:

»Samo u rimskoj stabljici, uzetoj u njenoj potpunosti, ja vidim biološki potporanaj dovoljno prostran i dovoljno izdiferenciran da izvrši i podnese očekivanu preobrazbu« (cit. de Lubac).

U istome duhu, u pismu od 29. XII 1919. upućenom na adresu Mauricea Blondela piše pater Teilhard ovako:

»Ja sam apsolutno uvjeren da u empiričkom i složenom djelovanju Crkve ima beskonačno više istine nego u svim našim simplificirajućim filozofijama. Praksa svetaca, i kad ju je teško staviti u razumske kategorije, jest ono realno 'nametnuto', konkretna istina. Ona (ta praksa svetaca) jest dakle ono što mora određivati kalupe naših pokušaja sistematizacije, i ona će uvijek njih (te kalupe) probiti«.

U jednom drugom pismu — od 15. X 1916. Chardin piše:

»Ti osjećaš... koliko su ta pitanja složena i koliko traže da budu tretirana u povezanosti s duhom i živom tradicijom Crkve« (cit. de Lubac).

Teologija ljudskog rada

Integralistički shvaćeni »humanizacija kršćanskog nastojanja« i »posvećenje ljudskog nastojanja«, o kojima govori p. Teilhard, u sebi sadrže jednu duboku teologiju ljudskog rada. Teologiju rada! »Tako se možemo svi, bili umjetnici, radnici, učenjaci, kakvu mu drago ulogu imali, kad smo već kršćani, baciti svom energijom na posao kao na kakva otvorena vrata. Sve to radi savršenstva našega bića« (cit. Wildiers)

u kozmičkoj cjelini Mističkog tijela Kristova. Tako kršćanstvo postaje nenadmašivim poticajem za vršenje također ovozemnih zadataka. Zemaljsku dimenziju života i nebesku dimenziju života kršćanin treba da uvijek spaja u organsko jedinstvo. On mora uvijek biti neograničeno predam Bogu i u isto vrijeme sve svoje sile posvećivati napretku Zemlje. Ne ovako — »ili voljeti Nebo, ili voljeti Zemlju«, nego — »putujući Zemljom napredovati prema Nebu« (isti). To nije naturalizam ni pelagijanizam, to je samo evanđeosko spajanje »Duha Zemlje i Duha Božjega« — što pobija tvrdnju Feuerbacha i ostalih, kad kažu da je kršćanstvo otuđilo čovjeka od samog sebe; baš obratno, ovdje se kršćanstvo pretvara u najviše vrelo duhovnih energija i za same zemaljske zadatke, što ih vrše radnici, inženjeri, poduzetnici, — majke, bolničarke i socijalne pomoćnice, — učitelji, liječnici i činovnici, — stvaraoci sa svih mogućih područja, učenjaci kad značajnim svojim otkrićima omogućuju napredak čovječanstva. Kršćanin ne smije u zemaljskim zadacima postati žrtva »zloduha nepokretnosti« (cit. Wildiers).

U okviru teologije ljudskog rada kod Chardina — kršćanska ljubav neće više značiti tek ono: ne činiti nepravdu i povezivati rane; ona će odsada značiti također: trošiti svoje energije u svrhu zajedničkog napredovanja. Čist biti značilo je: uzdržavati se, čuvati se blata; sutra će se čistoća sastojati u sublimaciji — uzvišenju tjelesnih nagona i snaga. Biti krotak značilo je nekad: ravnodušno prihvatiti postojeće uvjete života. Od sada — krotkost će biti dopuštena samo borcu kad mu je zbog rada ponestalo snage. »Ono što nam svima manjka u ovom povijesnom trenutku jest nova formulacija svetosti« (cit. isti!).

Uz ovakvu teologiju ljudskog rada nema više svog opravdanja ateistički prigovor da religija znači opasno otuđenje, udaljivanje čovjeka od samog sebe i svojega zadatka, kočenje napretka i tome slično. Baš obratno, — vjera u Boga ovdje postaje najveći pokretač kod ispunjavanja i zemaljskih zadataka. Chardin govori:

»Između duha i materije postoji, na dnu nas samih, sistem dubokih i osjetljivih veza. Ne samo da jedno — kako govore kršćanski moralisti — podržava drugo, nego jedno se rađa iz drugoga. Ne treba dakle više govoriti jednostavno: 'Da olakšate težinu tijela, uzdržavajte se', — nego: 'Da održite elan duha, hranite se'. Podložna Religiji (ili Moral) duha pojavljuje se jedna nova moralna koncepcija materije.«⁴⁰

U toj »novoj koncepciji materije« vjera postaje pokretačem i materijalnog razvitka. U okviru ovakve opće pokretačke snage vjere stvara se, po Chardinovu uvjerenju, također jedno novo shvaćanje »čistoće«, »ljubavi« — gdje će dozvoljenost fizičkog spolnog sjedinjavanja biti tretirana ne »isključivo pod vidom reprodukcije« ljudske vrste, nego pod vidom »podržavanja i razvijanja spiritualnih energija« ljudske »dijade«, tj. muškog i ženskog elementa, i gdje će »čistoća« biti tretirana kao »snaga sudjelovanja i osvajanja« materije u njezinu evolutivnom divini-

⁴⁰ L'Évolution de la Chasteté, Peking 1934, str. 6.

ziranju, a ne kao »škola ograničavanja i bježanja« pred materijom kao nekakvim manihejističkim Principom Zla. »Čistoća« — definirana do sada po tjelesnoj netaknutosti — evolvirat će prema »čistoći« — definiranoj po stvarateljskoj funkciji duha. »Sjedinjenje za dijete. Ali također sjedinjenje za djelo; sjedinjenje za ideju« — u smjeru »općenite konvergencije« Materije po njezinu »unutarnjem liku« prema dovršenju svega u Bogu. (Usp. spomenutu raspravu »L'Évolution de la Chasteté«).

Drugi dio u slijedećem broju.

Dr ANTE KUSIĆ